

این اثر ترجمه‌ای است از

*God and Evil; An Introduction to
the Issues*

Michael L. Peterson

Westview Press, 1998

سیرشناس پترسون، مایکل ال.، ۱۹۵۰ - م.

Peterson, Michael L.

عنوان و نام پدیدآور: خدا و شر: در ستاره مسئله شر. مایکل پترسون: ترجمه حسن قنبری.

مشخصات نشر: قم: مؤسسه فرهنگی طه، شاب طه، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص.

شابک: 978-600-5-11111-6

وضعیت فهرست‌دهی: ف.پ.

فروست: مجموع فلسفه دین: ۱.

یادداشت: عنوان اصلی: God and Evil: An Introduction to the Issues

یادداشت: کتاب حاضر با عنوان «خدا و شر» با ترجمه رستم شامحمدی در سال ۱۳۹۳ توسط

انتشارات دانشگاه سمنان فبیا گرفته شده است.

موضوع: خیر و شر

Good and Evil: موضوع

موضوع: فلسفه و دین

Philosophy and Religion: موضوع

شناسه افزوده: قنبری، حسن، ۱۳۴۴ -، مترجم

رده بندی کنگره: الف ۱۳۹۶ خ ۹ پ ۱/ BJ ۱۴۰۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۹۷۰۷۱۸

کتاب طه

خدا و شر

درسنامه مسئله شر

مایکل پترسون
ترجمه حسن قنبری

کتاب طه

- قم: بلوار معلم، مجتمع ناشران، طبقه سوم، واحد ۳۱۴، انتشارات کتاب طه
- دفتر انتشارات: ۰۲۵ ۳۷۷ ۴۴ ۶۲۴
- دورنویس: ۰۲۵ ۳۷۷ ۴۳ ۶۲۴
- فروشگاه: ۰۲۵ ۳۷۸ ۴۸ ۳۲۶

ketabtaha.com

ketabtaha@gmail.com

telegram.me/tahabooks

instagram.com/ketabtaha

خدا و شر

درسنامه مسئله شر

مایکل پترسون

ترجمه: حسن قنبر (هیئت علمی دانشگاه تهران)

ویراستاری ترجمه و بازخوانی: محمد کیوانفر، محمد تنها

• ناشر: کتاب طه

• چاپ اول: تابستان ۹۷

• شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

• شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۱-۰۴۵-۶

• اجرای: انتشارات معصومه کرمپور

• صفحه آرای: اکرم صادقی

• چاپ و صحافی: انتشارات کتاب طه

همه حقوق این اثر محفوظ است. هر گونه تکثیر، انتشار، اقتباس و تلخیص تمام یا قسمتی از این کتاب به هر صورت (چاپ، کپی، صوت، تصویر، انتشار در فضای مجازی) بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است و به موجب «قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان» پیگرد قانونی دارد.

سخن ناشر

وجود شرعاً و شرعاً، برای بشر بوده است. الاهی‌دانان و متفکران ادیان مختلف در طول تاریخ به دنبال تبیین این مسئله و آشتی دادن آن با نظام الاهیاتی و کلامی خود بوده‌اند. در دهه‌های اخیر نیز ماه شریبخش مهمی از مباحث فلسفه دین را به خود اختصاص داده است. برخی فیلسوفان، شرور دلیلی بر عدم وجود خدا یا قرینه‌ای بر نامحتمل بودن وجود او دانسته‌اند. در مقابل فیلسوفان دیگری معتقدند وجود شرور هیچ تلازم منطقی با نفی وجود خدا ندارد.

کتاب حاضر کتابی جامع و در عین حال روان است که استدلال‌های گوناگون مبتنی بر شر را بررسی کرده و میزان قوت آنها را سنجیده است. این کتاب می‌تواند به عنوان درسنامه (textbook) برای واحدهای درسی فلسفه دین، کلام و کلام جدید به کار آید. همچنین عموم خوانندگان و علاقه‌مندان به مباحث الاهیات طبیعی و عقلی می‌توانند از این کتاب بهره ببرند.

از آقای حسن قنبری که ترجمه این اثر را به انجام رساندند و آقایان محمد باقر محمد کیوانفر که ترجمه را بازخوانی و نکات سودمندی را برای بهبود و ویرایش ترجمه گوشزد کردند و نیز همکاران بخش تولید و آماده‌سازی در انتشارات «کتاب طه» به خانم‌ها اکرم صادقی و معصومه کرم‌پور، و آقایان محمد صالحی و مهدی گلزاری کمال تشکر را داریم.

امید آن که انتشار این اثر به ارتقای سطح مباحث و پژوهش‌های فلسفی و کلامی یاری رساند.

مؤسسه فرهنگی طه

انتشارات کتاب طه

فهرست مطالب

۹..... مقدمه مترجم

۱۵..... پیشگفتار

فصل اول: مسئله شر و جایگاه آن در فلسفه دین

۱۸..... شر در تجربه

۲۴..... شر و باور دینی

۲۸..... مشکل فلسفی

۳۰..... طبقه‌بندی شر

۳۵..... منابعی برای مطالعه بیشتر

فصل دوم: مسئله منطقی شر

۳۷..... بیان مسئله

۳۹..... ساختار و راهبرد برهان

۴۴..... روایت‌های برهان منطقی

۴۹..... وظیفه اثبات

۳۵..... منابعی برای مطالعه بیشتر

فصل سوم: کارکرد دفاع

۵۶..... دفاع مبتنی بر اختیار

۵۸..... موضع سازگارگرایی

۶۰..... پاسخ ناسازگارگرایانه

۶۴..... وضعیت کنونی بحث

۶۹..... منابعی برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: مسئله احتمالاتی شر

۷۲..... کشمکش آغازین

یک صورت اصلاح شده از برهان.....	۷۴
سه صورت از برهان احتمالاتی شر.....	۷۸
معرفت‌شناسی اصلاح شده و مسئله شر.....	۸۴
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۹۰

فصل پنجم: مسئله شرگزارف

آیا نوعی برهان قرینه‌گرای شر در کار است؟.....	۹۴
صورت‌های برهان قرینه‌گرا.....	۹۶
تحلیل برهان قرینه‌های شرگزارف.....	۱۰۱
ظهور شر.....	۱۰۳
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۱۰۹

فصل ششم: کا کرد نظر عدل الاهی

دورنمای نظریه عدل الاهی.....	۱۱۲
نظریه عدل الاهی مبتنی بر اختیار آگوستین.....	۱۱۷
نظریه عدل الاهی مبتنی برین جهان ممکن لایب‌نیتس.....	۱۲۱
نظریه عدل الاهی مبتنی بر پرورش جهان خدا.....	۱۲۴
نظریه عدل الاهی پوششی و ابتهد.....	۱۳۰
نظریه عدل الاهی و ارزیابی خدا باوری.....	۱۳۵
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۱۳۸

فصل هفتم: مسئله وجودی شر

تجربه شرگزارف.....	۱۴۲
شر و هویت شخصی.....	۱۴۶
منطق پشیمانی.....	۱۴۹
صداقت وجودی و شر.....	۱۵۱
الغای شر مهیب.....	۱۵۲
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۱۶۲

واژه‌نامه.....	۱۶۳
----------------	-----

نمایه.....	۱۶۵
------------	-----

مقدمه مترجم

مسئله شریکی از مسائل مهم و قدیمی بشر در مواجهه با رویدادهای ناخوشایند جهان بوده است. گویا در سده‌ها و نیز ماهیت شراختلاف نظر وجود داشته و دارد اما در مصادیق آن تقریباً اتفاق نظر هست. رویدادهایی مانند زلزله، سیل و سونامی، بیماری‌ها و نیز جنگ‌ها و قتل و کشتارهایی که در تاریخ فراوان رخ داده‌اند، از مصادیق بارز این مسئله هستند. چه متفکران و چه مردمان عادی این گونه امور یا رویدادهای جهان را برای انسان‌ها رنج‌آور می‌دانند و در نتیجه درباره آنها پرسش‌های مهمی را مطرح می‌کنند. این پرسش‌ها به لحاظ تاریخی پیشینه طولانی داشته‌اند؛ گفته می‌شود که در سده سیصد سال پیش از میلاد این پرسش را مطرح کرد که چرا خدا مانع شر نمی‌شود؟ یا نمی‌تواند، که در این صورت ناتوان است، یا نمی‌خواهد، که در این صورت خیرخواه نیست، یا می‌تواند و می‌خواهد، که در این صورت نباید شر در جهان وجود داشته باشد.

مسئله شر و باور دینی

وجود خدای قادر مطلق، عالم مطلق و خیرخواه مطلق از باورهای اساسی دینان ابراهیمی است؛ در هر سه دین یهودیت، مسیحیت و اسلام باور به خدای متشخص با این صفات سه‌گانه مسلم دانسته می‌شود. بنابراین پرسش‌های فوق برای هر سه دین چالش‌برانگیز است و باید برای آنها پاسخ قانع‌کننده‌ای فراهم آورند. بر این اساس الاهی‌دانان هر سه دین در تاریخ دین خود پیوسته پاسخی برای این مسئله فراهم

آورده‌اند. برخی شر را امر عدمی دانسته‌اند که در واقع بهره‌ای از وجود ندارد، بنابراین سخن گفتن از وجود رویدادهای ناخوشایند به عنوان اموری واقعی و عینی بی‌معنا می‌شود. برخی دیگر شر را به جهت رسیدن انسان به کمال لازم دانسته‌اند و برخی دیگر جهان هستی را بهترین جهان ممکن دانسته‌اند که تمام رویدادهای خوشایند و ناخوشایند را باید در کنار و همراه هم دید و در نتیجه برآیند آن امری مطلوب خواهد بود.

مسئله منطقی شر

در دیدگاه جدید شکل تازه‌ای از این مسئله با عنوان مسئله منطقی شر توسط کسانی مانند آنتونی فلو و جی. ال. مکی مطرح شده است. طرح مسئله به این شکل است که گفته می‌شود وجود خدا، با صفات سه‌گانه مذکور، با وجود شرناسازی منطقی دارد. در توضیح این تعارض گفته می‌شود که تعارض منطقی گاهی به نحو آشکار و مستقیم است. گاهی نیز تعارض غیرمستقیم و به اصطلاح ضمنی است. تعارض مستقیم در جایی است که یک گزاره با نقیض خود در تعارض قرار می‌گیرد؛ مثلاً گفته شود «سقراط انسان است» و «سقراط انسان نیست». واضح است که اینجا تعارض مستقیم به نظر نیست، زیرا نقیض گزاره «خدا وجود دارد» گزاره «شر وجود دارد» نیست. پس نظر منتقدان بر این است که این دو گزاره تعارض ضمنی و غیرمستقیم دارند و برای نشان دادن آن به مجموعه‌ای از گزاره‌های تکمیلی تمسک می‌جویند که از دید گزاره «خدا وجود دارد» بیرون می‌آیند. مثلاً وقتی مؤمنان به گزاره «خدا وجود دارد» باور دارند به گزاره‌های «خدا عالم مطلق است»، «خدا قادر مطلق است» و «خدا خیرخواه مطلق است» نیز باور دارند. وقتی خدا عالم مطلق است یعنی به همه چیز از جمله به شر نیز عالم دارد. وقتی خدا قادر مطلق است یعنی بر هر کار ممکن از جمله برداشتن شر نیز قدرت دارد. وقتی خیرخواه مطلق است یعنی می‌خواهد که شر برداشته شود. بدین ترتیب:

۱- خدای قادر مطلق، عالم مطلق و خیرخواه مطلق وجود دارد.

۲- خدا به شر عالم دارد.

۳- خدا می‌تواند شر را بردارد.

۴- خدا می‌خواهد شر را بردارد.

۵- شر وجود دارد.

منتقدان بدین ترتیب به تعارض منطقی میان گزاره‌های «خدا وجود دارد» و «شر وجود دارد» می‌رسند. مایکل پترسون در این کتاب به تفصیل درباره سه شکل از برهان منطقی شری بحث می‌کند.

پاسخ خدا باور

پاسخ‌های خدا باوران در دو قالب دفاعیه و نظریه عدل الهی مطرح شده است. در دفاعیه هدف رفع تعارض مذکور است و در نظریه عدل الهی مصالحی که خدا به جهت آنها شر را تجویز می‌کند بیان می‌شود. خدا باوری که به خدای قادر مطلق، عالم معانی و خیرخواه مطلق باور دارد و از طرف دیگر دست کم وجود مصداق مشهور بای شر را نیز تصدیق می‌کند طبعاً باید راه‌حل‌هایی در پیش بگیرد که به این تعارض تن در ندهد. یکی از راه‌حل‌های معروف، چه در دوره‌های گذشته و چه در دوره جدید، تمسک به اختیار انسان‌ها است. این راه‌حل در دفاعیه‌ها به دفاع مبتنی بر اختیار معروف است و در نظریه‌های عدل الهی نیز اختیار آدمی در واقع یکی از مصالح معنی است که خدا به جهت آن شر را در جهان تجویز می‌کند. از آنجا که شرور به انسانی (اخلاقی) و طبیعی تقسیم می‌شوند، این راه‌حل برای شرور انسانی به کار می‌رود. نویسندگان در فصل‌های سوم و ششم هر دو نوع پاسخ و ایرادهای وار بر آنها را بررسی می‌کنند.

منطق دفاع مبتنی بر اختیار

در تاریخ ادیان الهی همواره اختیار آدمی و رابطه آن با قدرت مطلق خدا مورد بحث بوده است؛ اینکه اگر انسان‌ها در انجام دادن افعال خود از اراده و اختیار برخوردارند، اراده و قدرت مطلقه خدا چه تأثیری بر این افعال دارد، یا اراده انسان مطلق است یا در طول اراده خدا قرار دارد و پرسش‌های مهم دیگری که طبعاً جای بحث آنها در این مقال نیست. آنچه در اینجا اهمیت دارد این است که با قائل شدن به اختیار آدمی در انجام دادن افعال خویش، می‌توان بسیاری از شرور مورد نظر منتقدان را نه به خدا بلکه به سوءاستفاده انسان‌ها از اختیار خدا دادی‌شان برگرداند. بر این اساس گفته می‌شود که خدا به جهت مصالحی انسان‌ها را مختار آفریده است و طبعاً معنای اختیار این است که شخص مختار به اراده خویش

گاهی جهت خیر و گاهی هم جهت شر امور را اختیار می‌کند و این اختیار کردن او به خدا و اراده الهی ربطی پیدا نمی‌کند. در الاهیات مسیحی آگوستین قدیس نخستین کسی است که چنین استدلالی را مطرح کرده است. نکته این استدلال این است که معناداری اخلاق و ارزش‌های انسانی در گرو اختیار داشتن انسان‌ها است و جهانی با داشتن موجودات انسانی مختار قطعاً بهتر از جهانی است که انسان‌ها در آن اختیار ندارند، زیرا در این صورت اخلاق و ارزش‌های انسانی بی‌معنا خواهد بود.

بنابراین با طرح اختیار، وجود شرور اخلاقی (انسانی) با وجود خدای قادر و عالم و خیرخواه مطلق منافاتی ندارد و بخشی از مسئله منطقی شر پاسخ داده می‌شود. در پاسخ به این نوع دفاع، موضع سازگارگرایی آنتونی فلو قرار دارد که معتقد است خدا با سه جهت مذکور، می‌توانست انسان‌ها را به گونه‌ای بیافریند که در عین داشتن اختیار، هیچ‌یک از این سه جهت را نداشتند؛ به عبارت دیگر، اختیار با اینکه شخص مختار همیشه طریقه خیر را انتخاب کند منافاتی ندارد. پلنتینگا، در مقابل موضع سازگارگرایی، معتقد است که این موضع منطقاً ناممکن است. اما در پاسخ به پلنتینگا می‌توان گفت که این موضع نه فقط منطقاً ممکن است بلکه وقوعاً هم امکان دارد؛ این همان موضعی است که ما در خصوص عصمت معصومین قائل هستیم. آنها در عین داشتن اختیار همیشه جانب خیر را برگزیده‌اند.

اما درباره شرور طبیعی به نظر می‌رسد نویسنده غرض از بیان نظریه عدل الهی لایب‌نیتس و بحث بهترین جهان ممکن، نکته جدیدی ندارد. بخش اینک از تلاش‌های پلنتینگا برای پاسخ دادن به مسئله شرور طبیعی نیز نامرکز است. یکی از صورت‌های جدید مسئله، بحث شرور گزاف یا بیهوده است که در فصل پنجم آمده است. ویلیام رو این صورت از مسئله را مطرح کرده است. به فرض قبول دفاع مبتنی بر اختیار یا حتی توجیه برخی از شرور طبیعی باز هم برخی از رویدادها در جهان وجود دارند که به نظر می‌رسد هیچ وجه توجیهی برای آنها نمی‌توان آورد. سوختن یک بچه‌آهودر جنگل مثالی است که رو می‌آورد. بنابراین، وجود چنین شروری با وجود خدای قادر و عالم و خیرخواه مطلق ناسازگار است.

نویسنده به تفصیل درباره این مسئله و پاسخ‌های داده‌شده به آن بحث می‌کند. علاوه بر دفاعیه‌ها پاسخ‌های دیگری به مسئله شردادده شده که تحت عنوان عدل الهی از آنها یاد می‌شود. چهار نظریه عدل الهی معروف که در این کتاب به تفصیل بررسی شده‌اند، عبارت‌اند از عدل الهی آگوستین، لایب‌نیتس، جان هیک و وایتهد.

در مجموع به نظر می‌رسد این کتاب به رغم حجم کم و اختصاری که دارد، به همه جوانب مسئله شپرداخته است. نکته مثبت کتاب این است که ضمن حفظ جنبه تخصصی موضوع، برای خوانندگان عادی نیز قابل استفاده است. نویسنده ضمن حفظ موضع خداپاورانه خود سعی کرده جانب انصاف را در نقل اقوال منتقدان نیز در بررسی نظریه‌های خداپاوران رعایت کند.

اکنون که ترجمه کتاب پس از چندین بار تدریس در مقطع کارشناسی ارشد رشته فلسفه دین تقدیم خوانندگان می‌شود جا دارد از دانشجویان عزیزی که در دوره‌های مختلف با دقت و علاقه فراوان در مطالعه و طبعاً نظرات آنها در بهتر شدن ترجمه مفید واقع شده، تشکر کنم. همچنین از مسئولان انتشارات کتاب طه به‌ویژه آقای سید علیرضا صالحی که دقت و وسواس ایشان در کار نشر می‌تواند الگوی مناسبی برای انتشار کارهای وزین و دقیق باشد، صمیمانه تشکر می‌کنم.

خرداد ۱۳۹۷

حسن قنبری

پیشگفتار

این کتاب درآمدی است بر «مسئله شر»^۱ به شکلی که از این مسئله در فلسفه تخصصی رایج بحث می‌شود. کتاب را برای مجامع دانشگاهی طراحی کرده‌ام و امیدوارم که هم دانشجویان و هم محققان، نکات جالب و حرکت‌آفرینی در آن بیابند. همچنین امید دارم که بسیاری از سرچشمه‌های فکری و تلاش در خارج از مجامع دانشگاهی نیز بتوانند از کار من در این موضوع همیشه مهم بهره ببرند.

انجام دادن طرح‌های این‌چنینی به هیچ وجه به صورت کاملاً انفرادی میسر نیست. سال‌ها از بحث‌های مفید درباره مسئله شر با آلون بلنتینگا،^۲ ادوارد مادن،^۳ پیتر هر،^۴ ویلیام هاسکر،^۵ دیوید بازینجر،^۶ بروس اسباخ،^۷ جری والز،^۸ بهره برده‌ام. از پشتیبانی مدیر کالج آزبری^۹ برای نوشتن کتاب تشکر می‌کنم. همچنین از مؤسسه خیریه پیو^{۱۰} که در سال تحصیلی ۱۹۹۲-۱۹۹۳ از تحقیقات من حمایت مالی کرد تشکر می‌کنم.

نمی‌دانم چرا پیوسته مجذوب مسئله شر با همه جوانب آن بوده‌ام. تا حدی که به این دلیل است که از درد و رنج و شرور فراوان اطراف مان متحیرم و درباره آن

1. problem of evil

2. Alvin Plantinga

3. Edward Maden

4. Peter Hare

5. William Hasker

6. David Basinger

7. Bruce Reichenbach

8. Jerry Walls

9. Asbury College

10. Pew Charitable Trusts

جانب کسانی که از «چرایی» آن پرسش می‌کنند، تأمل می‌کنم. تا اندازه‌ای هم به این دلیل است که از قابلیت درونی خودمان در انجام دادن شرور حیرانم و از این رو، به موضوعات مربوط به خدا و شر کشیده می‌شوم. هرچند از امتزاج عجیب خیر و شر در جهان آگاهی دارم، اما بیشتر به این فکر می‌کنم که مهم است جهت‌گیری درستی درباره این واقعیت‌ها داشته باشیم.

این کتاب را به پسرانم هارون^۱ و آدم^۲ تقدیم می‌کنم که از وجود آنان مسرور و شادمانم. یقیناً آن دو از خیرهای بی‌حد و حصر زندگی من هستند و نشان می‌دهند که در جهانی که حاوی شر است، چقدر امور ارزشمند وجود دارد. خیر بودن آن‌ها حتمی است. بهتر شدن شخصیت من تأثیرگذار است. به عنوان پدر آرزو می‌کنم که در مقابل همه انواع شرور مقاومت کنند و به خوبی عشق بورزند و در هر چیزی آن را ببرینند.